

زیر نظر
معاونت پژوهشی

بنیاد ایران‌شناسی

اصطلاح‌نامه صنایع دستی سبزه‌های ری

نساجی و پوشاک

مجموعه طرح

مذا صحرایما

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیپا

سرشناسه	: صحراپیما، ندا، ۱۳۵۶ -
عنوان و نام پدیدآور	: اصطلاحنامه صنایع دستی و هنرهای سنتی: نساجی و پوشاک / مجری طرح ندا صحراپیما؛ زیر نظر معاونت پژوهشی گروه پژوهشی هنرها و صنایع سنتی.
مشخصات نشر	: تهران: بنیاد ایران شناسی، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۲۶۷ ص.: مصور؛ ۲۹×۲۲ س.م.
شابک	: 978-964-8776-91-1
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۶۴-۲۶۷.
موضوع	: صنایع دستی -- اصطلاحها و تعبیرها
شناسه افزوده	: بنیاد ایران شناسی
شناسه افزوده	: بنیاد ایران شناسی. گروه پژوهشی هنرها و صنایع سنتی
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۴ الف ۶۳ ص ۳ / TT ۹
رده بندی دیویی	: ۷۴۵/۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۵۱۳۶

نوار کتاب:

اصطلاحنامه صنایع دستی و هنرهای سنتی
نساجی و پوشاک

مجری طرح:

ندا صحراپیما

صفحه آرای و نظارت بر چاپ:

مونا طوسی

ناشر:

بنیاد ایران شناسی

تهران، خیابان شیخ بهایی جنوبی، خیابان ایران شناسی

نوبت چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۷۷۶-۹۱-۱

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: ایرانچاپ

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به بنیاد ایران شناسی است.

صنایع دستی و هنرهای سنتی که بدون شک از افتخارات هر ملت و کشوری است بخشی از میراث فرهنگی و یکی از اصلی ترین سندهای هویت تاریخی و فرهنگی ملت ما و بیاثر صنعت و هنر نیکان و نمایانگر ذوق و هنر، سلیقه و خلاقیت هنرمندان و صنعتگران آن کشور است که بصورت و با تلاشی وافر پیام فرهنگی نسل ما را در آثار هنریشان متجلی کرده و به ما منتقل کرده اند. استعداد و روحیه خلاق و قدرت ابتکار صنعتگران و هنرمندان ایرانی موجب شده است که کشورمان نیز از گذشته های دور همواره در تولید و عرضه صنایع دستی و شکوفایی هنرهای سنتی موفقیتی ممتاز و ویژه داشته باشد چنانکه همواره به عنوان پدیده ای تمام عیار در جامعه ایرانی حضور فعال داشته است.

امروزه بدلیل ورود پاره ای از لغات و اصطلاحات جدید در عرصه صنایع و هنر بخشی از اصطلاحات گذشته رو به فراموشی است و حفظ و صیانت از لغات و اصطلاحات مربوط به صنایع دستی و هنرهای سنتی در قالب «اصطلاح نامه» که حاوی فرهنگ و اصطلاحات هنرهای ایرانی است را مری نمیاید.

کتاب حاضر با عنوان اصطلاح نامه صنایع دستی و هنرهای سنتی «نساجی و پوشاک» که توسط معاونت پژوهشی بنیاد ایران شناسی تهیه و تدوین شده است. در این کتاب حدود ۶۰۰ واژه از ۱۴۳ منبع درباره انواع پوشاک و نساجی سنتی، رودوزی های سنتی و چاپ های سنتی روی پارچه و همچنین مواد اولیه و ابزار کار آنها ارائه شده است.

در پایان سپاسگزاری از همه همکارانی که در تهیه و تدوین این کتاب کوشش نمودند، بایسته است. علاوه بر خانم ندا صحرایی که مدیریت و پژوهش طرح صنایع دستی را بر عهده داشته اند، جناب آقای حمید افشار پژوهشگر، خانم سید زهرا قرشی صفحه آرایی، مونا طوسی ناظر و مسئول صفحه آرایی و چاپ، افنون وفادوست ویراستاری، زینب خیر دوست، باجری متعلی و سپیده جعفری مترجمان اسرارایانه و دانشجویان بنیاد ایران شناسی خانم مازکس عشقی، لیلا احمدی و آقای حمید نجار سهل آبادی در گردآوری اطلاعات اصطلاح نامه کوشش و همکاری نموده اند. همکاران بنیاد در بخش کتابخانه، معاونت اداری و سایر همکاران کرامتدین نیز که در به ثمر رساندن کار یارگیر مجموعه بوده اند زحماتشان را قدر می نیمیم.

لازم به ذکر است که اجرای این طرح در دوره ریاست مرحوم دکتر حسن حبیبی آغاز شد و در زمان ریاست آیت الله سید محمد خامنه ای در معاونت پژوهشی بنیاد به پایان رسید.

توفیق روز افزون الهی نصیب همگان باد.

سید عبدالمجید میردامادی
معاون پژوهشی بنیاد ایران شناسی
مرداد ۱۳۹۳

مقدمه

هر واژه، گزینش و نوشته شود و در مواردی که نیاز به تطبیق تعاریف بوده یا اختلافی میان توضیحات وجود داشته، درست‌ترین و مستندترین توضیح، انتخاب گردد. همچنین سعی شده تا دامنه وسیعی از واژه‌ها، یافته و تعریف شوند تا استفاده کنندگان از این فرهنگ، با اطمینان و به آسانی بتوانند مطالب مورد نیاز خود را از این طریق بیابند.

ویژگی‌ها

آنچه در این مجموعه، پیش روی خواننده علاقه‌مند قرار می‌گیرد، با مطالعه و بررسی منابع و مآخذ پرشمار و معتبر، گردآوری و تنظیم شده است، به طوری که برای هر واژه‌نامه، بیش از یکصد و پنجاه منبع مختلف مورد استفاده قرار گرفته و از اکتفا به منابع معدودی شامل چند لغتنامه یا کتاب شناخته شده، خودداری شده است. پیدا کردن و نگارش واژه‌هایی که به دلیل منسوخ شدن شیوه‌های تولید قدیمی یا رشته‌های نامیون هنرهای سنتی و صناعی، اندک اندک فراموش می‌شوند و بسیاری از آنها، جزو فرهنگ شفاهی این رشته‌ها به حساب می‌آیند، به پژوهش‌دان، زبان‌شناسان، تاریخ‌نگاران و اهالی ادب و واژه‌گزینی کمک می‌کند تا حمایتی غنی و مطمئن برای مطالعات ژمربخش علمی و زنده نگاه داشتن و احیای گنجینه‌های معنوی و فرهنگی و هنری ایران زمین، در اختیار داشته باشند. از این روی و با همین هدف، ویژگی‌های ذیل در تنظیم و ارائه این مجموعه، مد نظر قرار گرفته‌اند.

- علاوه بر فراوانی منابع و مآخذ مورد استفاده، برای هر تعریف ارائه شده در واژه‌نامه، منبع یا مآخذ مربوط با ذکر شماره قید گردیده و اطلاعات کامل مآخذ با توجه به شماره‌های خاص هر یک، در بخش پایانی کتاب درج شده است.
- به منظور جلوگیری از تفسیرهایی که ممکن بوده به برداشت اشتباه خواننده از متن منجر شود، واژه‌های مربوط، بدون تغییر و تبدیل و دخل و تصرف، درج گردیده‌اند.
- واژه‌نامه‌های مربوط به صنایع دستی، هنرهای صناعی یا برخی زمینه‌های دیگر مانند آشپزی، معدود و کم‌شمار هستند و در بعضی موارد، هنوز واژه‌نامه کامل و مناسبی به چاپ نرسیده است. بنابراین، زمینه‌های منتخب در این مجموعه، کم‌نظیر و کم‌سابقه بوده، در مواردی همچون آشپزی، نمونه مشابهی (در حال حاضر) ندارند.

اگر تعریف هنرهای صناعی را اثری بدانیم، که ذهن و جسم انسان بر اجزاء، عناصر و اشیای به دست آمده از طبیعت بر جای گذاشته و آنها را مطابق با نیازها و کاربردهای مطلوب نظر خود تغییر داده است، قدمت این هنرها با حیات و حضور آدمی در جهان، پیوندی بسیار نزدیک دارد. حتی اگر بخواهیم، مرزی هر چند باریک، میان عرصه هنر و کاربرد صرف، قائل شویم، باز هم نقش و نگارهایی که بر ابزارها و ظرف‌ها و ملزومات زندگی طرح گشته و ماندگار شده‌اند، قدمتی چندین هزار ساله را نشان می‌دهند. بنابراین، آن‌چه که امروزه به عنوان هنرهای صناعی یا صنایع دستی می‌شناسیم، پیوندی دیرینه، عمیق و تنگاتنگ با زیات مادی و معنوی بشر داشته و همواره در تأثیر و تأثر متقابل با شیوه زندگی، باورها، رسم‌ها، سنت‌ها و شرایط گوناگون زندگی انسان بوده‌اند.

در روزگار کنونی، تغییر روشهای تولید و افزایش چشمگیر و نامدنی محصولات و ساخته‌های کارخانه‌ای و ماشینی، در شمارگانی انبوه و پرشمار؛ و در کنار آن، سرعت یافتن امور زندگی و رقابت فشرده در بازار و اهمیت یافتن کاهش قیمت‌ها و هزینه‌ها، شکل استفاده کاربردی و روزمره از دست‌آفریده‌های هنری را دگرگون ساخته و انبوهی از کالاهای ارزان قیمت‌تر و متنوع را جایگزین آنها نموده است. با این حال، پیشینه کهن صنایع دستی و ارزش و هویتی که به همراه خود دارد، جایگاهی خاص و مهم به مطالعه و پژوهش درباره آن به عنوان یکی از زمینه‌های آشنایی با گنجینه‌های فرهنگی و تمدنی سرزمین‌ها و قوم‌ها و جامعه‌های مختلف می‌بخشد.

اصطلاحات رایج یا واژه‌های فنی و تخصصی در زمینه صنایع دستی و هنرهای صناعی، برگرفته از ویژگی‌های زبانی و تاریخی‌ای هستند که می‌توان با بررسی و مطالعه آنها، هم به نشانه‌هایی از ارزش‌های مادی و معنوی سرزمین‌های مبدأ این آثار دست یافت و هم مدارک و شواهدی از حدود جغرافیای تمدنی و گستردگی حوزه‌های فرهنگی مربوط، به دست آورد.

در نتیجه، گرد آوردن این اصطلاحات و واژه‌ها در یک مجموعه مدون و منظم، کمک شایانی به اهل پژوهش و اصحاب علم و تحقیق می‌کند تا فارغ از جست‌وجوی زمان‌بر و دشوار در میان منابع متعدد، به مرجعی مطمئن و مناسب دسترسی داشته باشند و فرصت فراخ‌تری را به تحلیل و تطبیق و تبیین مسائل، اختصاص دهند.

فرهنگ حاضر، با چنین رویکردی نگاشته شده است. تلاش بر آن بوده تا با استفاده از منابع متنوع و معتبر، بهترین و مناسب‌ترین تعاریف برای

لازم به ذکر است که در تدوین مجموعه حاضر، علاوه بر استفاده از منابع مکتوب و شفاهی موجود با کمک هنرمندان و پژوهشگران آشنا به زمینه‌های مورد مطالعه، از نظر کارشناسان اساتید و متخصصان مجرب در هر رشته نیز بهره گرفته شده تا اشکالات متن و اثر پایانی، به حداقل برسد و نوشته‌ای با بیشترین اثربخشی و حداکثر سودمندی در اختیار مخاطبان و علاقه‌مندان، قرار گیرد.

شیوه تدوین

- تدوین واژه‌نامه، به صورت الفبایی انجام گرفته است.
- در توضیح مربوط به هر اصطلاح، به منظور آشنایی مخاطب با منبع مورد استفاده، شماره اختصاص یافته به منبع، پس از تعاریف در میان علامت () درج گردیده است.
- واژه‌های هر مدخل به صورت پر رنگ (Bold) قید شده است و اصطلاحات در صورت داشتن مترادف و هم‌معنی با علامت / از یکدیگر جدا شده‌اند.
- در صورت وجود مدخل یکسان با تلفظ یا املای متفاوت، مدخل اصلی با تعریف ذکر شده و مداخل بعدی با علامت — به آن ارجاع داده شده‌اند.
- تعاریف با معانی یکسان، با علامت ؛ و با ذکر منابع، قید شده‌اند.
- در انتهای کتاب، فهرست کامل منابع با ذکر شماره مربوط به هر کدام، نوشته شده است.
- به دلیل دشواری و پیچیدگی آوانگاری واژه‌ها، از این کار در مجموعه حاضر خودداری گردیده است تا در ویراست‌های آینده، مد نظر قرار گرفته، به شکل مطلوب ارائه شود.

- دامنه لغات و واژه‌های ذکر شده در این مجموعه، بسیار وسیع و مفصل و پر تعداد است، به گونه‌ای که آن را در میان سایر آثار مشابه، ممتاز می‌نماید. این مسأله همان گونه که اشاره شد، به دلیل فراوانی و تنوع زیاد منابع استفاده شده و مورد رجوع بوده است.
- تلاش بر این بوده تا با صفحه‌آرایی مناسب و استفاده از تصاویر با کیفیتی که برخی از آنها منحصراً متعلق به آرشیو بنیاد ایران‌شناسی است، ضمن کمک به بازیابی آسان مدخل‌ها و اصطلاحات، کتابی ارائه گردد که از نظر بصری و تصویری نیز جذاب و قابل استفاده و استناد باشد. در واقع، سعی شده که تصاویر به کار رفته بتوانند، کامل‌کننده مناسبی برای واژه‌ها و اصطلاحات تعریف شده به شمار آیند.
- در مجموعه پیش رو، از واژه‌ها و اصطلاحاتی که در گویش‌های محلی مختلف به کار می‌رفته‌اند نیز بهره گرفته شده تا بر غنای مطالب موجود افزوده گردد. این نکته نیز واژه‌نامه حاضر را از سایر آثار مشابه، متمایز می‌نماید.
- واژه‌های ذکر شده در این مجموعه، زمینه‌های متنوع و گوناگونی درباره هنرهای صناعی و موضوعات مربوط در بر می‌گیرند. مواد اولیه و مصالح مورد استفاده، ابزارها و وسایل که در مراحل مختلف ساخت و شکل دادن و آماده کردن محصول نهایی کاربرد دارند، اجزاء و متعلقات آثار یا محصولات ساخته شده، برنیات، طرح‌ها، نقش‌ها و شیوه ایجاد آنها و واژه‌های مربوط به حاکم‌ها و جایگاه کاری یا حرفه‌ای مرتبط با روند تولید محصول، ارزش و زمینه‌های یاد شده هستند که واژگان یافت شده در هر بخش، نگاشته شده‌اند.

مهرداد کریمی

کارشناس صنایع دستی